

Formació d'un patrimoni familiar i gestió burgesa de la terra: els Belda i la desamortització de Godoy a València

per *María Cruz Romeo Mateo*

Si els processos desamortitzadors a Espanya durant el segle XIX han merescut una abundant bibliografia, l'iniciat amb els decrets patrocinats pel secretari d'hisenda de Carles IV, Miguel Cayetano Soler, amb prou feines és conegut.¹ En aquestes pàgines es pretén aportar noves dades i elements de reflexió per continuar aprofundint en l'anàlisi de dos problemes: d'una banda, l'abast exacte al País Valencià d'allò que s'ha anomenat la desamortització de Godoy; de l'altra, la personalitat dels compradors i el mode d'explotació del patrimoni acumulat d'aquesta manera. Hi disposem d'un «inventari» o relació dels expedients de rematada de béns d'obres pies i vinculacions aprovades per l'intendent des de l'1 de gener fins al 4 de setembre de 1800,² i dels protocols de venda d'En Marian Chiarri.³ D'aquests volums, dos en recullen les escriptures formalitzades entre els anys 1807 i 1809 per béns desamortitzats segons la reial cèdula del 15 d'octubre de 1805, per la qual Pius VII concedia al monarca «*facultad para que en todos los dominios del Rey Católico puedan enajenarse otros tantos bienes eclesiásticos, quantos sean los que en todo correspondan a la renta libre anual de doscientos mil duros de oro de Cámara y no más*».⁴ Uns altres dos toms d'aquest mateix notari apleguen els protocols de vendes de propietats procedents de capellanies verificades gràcies a la reial cèdula del 12 de desembre de 1806, per la qual s'atorgava llicència per vendre en subhasta pública «... *los predios así urbanos como rústicos pertenecientes a las capellanías, cuya erección haya sido hecha por autoridad eclesiástica... y también para segregar y vender la sép-*

1. Es disposa d'una sèrie de treballs de Richard Herr, entre els quals el més interessant és *Hacia el derrumbe del antiguo régimen: crisis fiscal y desamortización bajo Carlos IV*, «Moneda y Crédito», núm. 118 (1971), ps. 37-100. Per al País Valencià comptem amb els estudis de J. AZAGRA, *El mercado de las terres i la desamortització a l'Horta (1800-1807)*, «Estudis d'Història Agrària», núm. 4 (1983), ps. 145-166, i *La desamortización de Godoy en Valencia (1799-1807)* (València, Institució Alfons el Magnànim, 1986); també J. PARDO, *La desamortización de Carlos IV en el País Valenciano*, «Jornadas de Desamortización y Hacienda Pública», U. I. M. P., ps. 355-368.

2. (A)rxiu del (R)egne de (V)alència, *Propiedades antiguas*, lligalls núms. 337 i 555.

3. Arxiu de Protocols notariaus del Reial Col·legi del Corpus Christi, *Protocolos de escrituras públicas recibidas por Mariano Chiarri, escribano de cámara de esta Real Audiencia y del Colegio de la misma en el año 1807; Protocolos de escrituras... en los años 1808 y 1809; Protocolos de escrituras... por lo perteneciente a capellanías en el año 1807; Protocolos de escrituras... por lo perteneciente a capellanías en los años 1808, 1809, 1810 y 1811.*

4. ARV, *Propiedades antiguas*, lligall núm. 500.

tima parte de los demás predios correspondientes a la Iglesia, monasterios de ambos sexos, aunque sean exentos, conventos, comunidades, fundaciones y personas eclesiásticas... incluso los bienes estables patrimoniales del orden de San Juan de Jerusalén, y de las otras órdenes militares de estos reynos, sin más excepción que la de los predios asignados a patrimonio, y por congrua de las iglesias parroquiales».

La reial cèdula del 25 de setembre de 1798 encetà la relació, que es mantindria a les lleis successives del segle XIX,⁵ entre el procés desamortitzador i el problema de la hisenda. La conjuntura de guerres contínues —França, 1793-1795; Portugal, 1801-1803; Anglaterra, 1797-1801 i 1804-1808— i l'astronòmic creixement del deute públic van obligar a prendre les primeres mesures, encara que cautes, contràries a la propietat territorial feudal. Junt amb aquesta preocupació de fons hi ha una altra qüestió: les dificultats del comerç a la dècada dels noranta. Tots dos aspectes, crisi de la hisenda i crisi del comerç, es reflectiran en les intencions i els propòsits de Miguel Cayetano Soler i a la cèdula reial del 1798.⁶

Si els motius, però, eren solucionar els apressants i concrets destrets de la monarquia absoluta, les dimensions de tal política apunten cap a la revolució burgesa. Com va escaure's en èpoques anteriors, els problemes de la hisenda i del comerç podien haver tingut una altra solució que la desamortització. Si ara no s'esdevingué així va ser pel creixement econòmic del segle XVIII i l'acumulació del capital procedent de rendes agràries i de beneficis comercials.⁷ En definitiva, les necessitats del capital i les de la monarquia conflüen, amb distints objectius, en l'alienació de béns eclesiàstics.

De l'anàlisi de l'inventari referit només a vuit mesos —i, per tant, no se li pot atorgar un valor general— se'n desprèn que el major volum de capital mobilitzat a València durant el 1800 prové de la desamortització de propietats. D'un total de 650.572 lliures valencianes, allò que s'obtingué per desvinculacions assoleix el 10,89 % del total (70.905 lliures). Això sembla indicar l'absència en els posseïdors de patrimonis vinculats d'unes necessitats urgents de diners que els podia reportar el benefici d'una vuitena part de la rematada. També, però, la mancança d'una normativa general en aquest aspecte degué representar una altra dificultat afegida a l'hora de prendre opcions individuals favorables a la desvinculació. Només cinc persones van alliberar els seus béns: en Joan Baptista Ludeña i For de Xèrica, n'Eleutèria Morón de València, en Josep Urgellés de València, en Josep Escrivà de Catarroja i en Llorenç Bou de Pena-roja, comte de Rótova. Aquest darrer era un hisendat de l'horta de València a qui es va concedir el reial títol a la fi del segle XVIII. El comte de Rótova va desvincular propietats de dues primogenitures, la fundada pel bisbe de Sogorb Joan Baptista Pellicer i la d'en Miquel Joan Peñarroja. En total, van ser catorze

5. J. FONTANA, *La quiebra de la monarquía absoluta, 1814-1820* (Barcelona, Ariel, 1978). F. TOMÁS Y VALIENTE, *El marco político de la desamortización en España* (Barcelona, Ariel, 1971).

6. ARV, *Propiedades antiguas*, lligall núm. 500.

7. E. FERNÁNDEZ DE PINEDO, *Coyuntura y políticas económicas*, dins M. TUÑÓN DE LARA (dir.), *Historia de España*, vol. VII: *Centralismo, Ilustración y agonía del Antiguo Régimen (1715-1833)* (Barcelona, Labor), ps. 163-164.

cases, inclosa la principal de València, i un forn, i tot es rematà per 54.381 lliures.⁸

Entre els compradors destaquen el marquès de Dosaigües, que adquirí 34 fanecades de terra d'horta per la quantitat de 4.503 lliures en metàl·lic, i la baronessa vídua de Xest. I, juntament amb aquests nobles, els llauradors, un procurador de la Reial Audiència, un recaptador d'impostos municipals i, sobretot, els comerciants. En aquesta línia cal destacar les 25.000 lliures pagades en vals reials que esmerçà en Josep Prats, dedicat a l'exportació i importació de productes, en la compra de la casa principal del comte de Rótova.

Dins la desamortització, la venda de finques rurals n'és la part més important. La suma global de capital puja a 439.266 lliures, cosa que suposa el 75,77 % del total mobilitzat en aquesta operació; mentre que les cases, a què s'han afegit els forns, molins i magatzems, en representen el 24,22 %:

Volum de capital invertit segons l'inventari del 1800

	<i>cases</i>	<i>terres</i>	<i>total</i>
per desvinculació	56.131 ll.	14.774 ll.	70.905 ll.
per desamortització	140.401 ll.	439.266 ll.	579.667 ll.
	196.532 ll.	454.040 ll.	650.572 ll.

Les 439.266 lliures es van utilitzar en l'adquisició de 2.523 fanecades, repartides geogràficament de la següent manera:

	<i>fanecades</i>	<i>%</i>
Aielo de Malferit	6	0,23
Algímia	128	5,07
Almenara	16	0,63
Aiora	75	2,97
Benifaraig	66	2,61
Carlet	6	0,23
Castalla	6	0,23
Montoltal	11	0,43
Silla	17	0,67
València	1.665	65,99
Xàtiva	477	18,90
	2.523	99,93

8. Sobre les mesures fiscals que des de finals del segle XVIII van afectar la propietat vinculada, *vid* B. CLAVERO, *Mayorazgo. Propiedad feudal en Castilla, 1369-1836* (Mèxic, Siglo XXI, 1974), ps. 331-337. La posterior evolució del comte de Rótova, a J. BRINES, *Aportació a l'estudi de la desvinculació al País Valencià*, «Estudis d'Història Contemporània del País Valencià», núm. 1 (Departament d'Història Contemporània, Universitat de València, 1979), p. 236.

Com s'hi observa, el major percentatge de terres venudes es localitza a l'Horta. Cosa que confirma allò que exposa Azagra quan considera aquesta comarca com el centre de tota l'operació a València.

QUADRE 1: *Resum general de compres (1800)*

	nombre de compradors	%	fanecades	%	cases	%	lliures	%
nobles	4	2,39	311,5	12,35	5	4,31	81.772	12,57
«don»	22	13,77	584	23,15	18	15,51	119.653	18,39
comerciants	33	19,76	765	30,32	40	34,48	229.606	35,29
administració	7	4,19	82,5	3,27	4	3,44	23.006	3,54
professionals	7	4,19	104,5	4,14	1	0,86	26.290	4,04
eclesiàstics	3	1,79	12,5	0,49	6	5,17	10.988	1,69
artesans	16	9,58	54,5	2,16	16	13,79	29.975	4,61
moliners	1	0,59	18	0,71	—	—	5.000	0,77
llauradors	28	16,76	298,75	11,84	7	6,03	46.877	7,20
sense especificar	46	27,54	292	11,57	19	16,37	77.405	11,90
total	167	99,96	2.523	100	116	99,96	650.572	100

Al quadre 1 presentem el total de propietats adquirides el 1800 segons la professió o el *status* social dels compradors, així com el capital que hi van esmerçar. Hem inclòs dins l'epígraf de l'«administració» els servidors de la corona —escrivans, membres de l'exèrcit, etc. De l'anàlisi del quadre es desprèn que són els comerciants i els llauradors els que més activament participen en la desamortització: representen el 19,76 % i el 16,76 % del total, respectivament. Com era d'esperar, atès que era ella qui tenia els recursos, és precisament la burgesia comercial la que més propietats acumula: el 30,32 % de les terres i el 34,48 % de les cases. Com que tornarem a trobar-nos molts d'aquests individus el 1807, deixem per a més endavant l'estudi global dels compradors.

La reial cèdula del setembre de 1798 alludia exclusivament a l'alienació de propietats de fundacions, confraries, obres pies, etc., relacionades amb institucions eclesiàstiques, les rendes de les quals eren destinades a fins específics —per exemple, per a la dotació d'orfes i donzelles, almoines secretes a dones pobres, redempció de captius, etc. No s'hi pretenia, doncs, atemptar contra els béns immobles de les esglésies i dels altres establiments. Tomás y Valiente considera, per això, que la «*Iglesia no dio la batalla en defensa de los patrimonios de estas instituciones que o pertenecían claramente a ella, o en cierto modo de ella dependían*».⁹

Diversos fets, tanmateix, palesen una situació d'enfrontament amb l'estament eclesiàstic des de l'inici del procés desamortitzador. Els administradors de les finques —priors de convents, rectors...— no van permetre tan fàcilment ser-ne desposseïts. Una de les seues manifestacions fou d'entorpir la marxa de les subhastes negant-se a nomenar perits taxadors de les propietats; o fomentar un clima social d'animadversió tal que els perits nomenats per la Reial Caixa d'Amor-

9. F. TOMÁS Y VALIENTE, *Planteamientos políticos de la legislación desamortizadora*, «Revista Crítica de Derecho Inmobiliario», núm. 473 (Madrid 1969, separata), p. 26.

tització no gosassen complir la tasca encomanada. Un clima social tens en què també degueren intervenir els alcaldes d'alguns pobles, com ara el del lloc de Quart, que es va oposar a l'avaluació justa d'una alqueria i paralizà tota l'operació. ¿A què obeeïa el suport a l'Església i el rebuig d'unes mesures que afavorien els interessos burgesos? ¿Representaven una reivindicació d'estabilitat en la pràctica de l'agricultura? És difícil respondre a aquestes qüestions només amb la documentació utilitzada; queden, doncs, sols plantejades. Aquesta realitat de pugna va ocasionar contínues queixes per part dels escrivans des del 1800. Heus-ne ací una: «*Estos exemplares hasta ahora no conocidos es preciso causen mucha detención y embarazo a la Dependencia y conocidos perjuicios a la misma si desde luego no se atajan.*»¹⁰

El rebuig a la política desamortitzadora no es percep només als nuclis rurals; també el clero de València va intentar d'entorpir el procés. En aquest sentit, paga la pena de citar la següent carta d'un altre escrivà a la Caixa d'Amortització: «*... Experimentándose por parte del Illre. Cabildo Eclesiástico, su Magister y cleros de esta ciudad, no sólo una notable morosidad en cumplimiento de lo prevenido por Su Magestad en su Real Orden de 25 de septiembre del año 1798 y otros posteriores, sino también oposiciones continuas a ventas que se están practicando por este mi Real Juzgado de varias fincas pertenecientes a las Administraciones que están a cargo de dichos cuerpos eclesiásticos con el especioso pretexto de ser espiritualizadas, y deberse efectuar por la jurisdicción eclesiástica pretendiendo que se suspendan los remates y demás diligencias relativas a este asunto habiendo pasado con este objeto el vicario general repetidos oficios al señor intendente...*»¹¹

Un altre problema que també degué influir en el desenvolupament de la desamortització va ser el dels béns susceptibles o no de ser alienats. Per ordre de la comissió governativa del consell del 25 d'octubre de 1802 se n'exceptuaven les finques de les administracions que constituïssin part de la còngrua dels seus individus. Quins béns, però, formaven la còngrua o renda que rebien els eclesiàstics? La comissió governativa de consolidació de vals reials, presidida a València per Francesc Peyloron, i el clero en mantenien opinions discrepants. Això va donar lloc a «*morosas oposiciones del clero*» i a representacions elevades al rei per part de les esglésies valencianes —Sants Joans, Santa Caterina, Sant Fermí, Sant Tomàs, Sant Andreu, Sant Miquel, Sant Valeri...—, que tingueren com a resultat la reial cèdula auxiliatòria del 12 de juliol de 1807, en la qual s'especificaven clarament les propietats que formaven la còngrua —les destinades a hores canòniques, a aniversari, a celebració de misses, etc. Fins llavors, però, les reclamacions de l'Església van ser constants i el desori administratiu continu malgrat la intensa correspondència mantinguda amb la comptadoria general de Madrid sobre l'actuació que calia seguir.¹² Per exemple, a les darreries del 1803 Francesc Peyloron afirmava, en relació amb un requeriment de la parròquia dels Sants Joans que va durar més de quatre anys: «*La vista de este expediente nos presenta una dificultad y reparo que, ciertamente, no podemos superar porque los antecedentes y reglas que gobiernan esta vasta Dependencia*

10. ARV, *Propiedades antiguas*, lligall núm. 337.

11. *Ibid.*

12. ARV, *Propiedades antiguas*, lligall núm. 168.

*tampoco prestan campo para que en el actual estado de cosas nos decidamos de pronto a un juicio cierto.»*¹³

Lògicament, els més perjudicats eren els compradors de béns desamortitzats. Corrien el risc de veure's desposseïts de les propietats si l'Església duia a bon terme les seues exigències: «... nos queda sin embargo la duda ¿cómo estando las fincas rematadas, aprobado el remate, realizado el Depósito, emposesado el comprador, hayan de colocarse estas fincas en la clase de las indultadas? La Justicia del clero es notoria, la solemnidad de los actos de remate, depósito y posesión respetabilísima. Duro es despojar a un comprador de buena fe; pero es mucho más duro sin comparación haber despojado a un legatario poseedor cual es el clero, dueño legítimo de ellos, que reclamó oportunamente el agravio, y cuya condición está tan favorecida por los reales decretos».¹⁴

Atesa aquesta situació d'oposició, i segons sembla no sols per part del clero, sinó també d'altres sectors socials, de poc aclariment burocràtic i, sobretot, d'agudització dels problemes fiscals, no són d'estranyar les dues reials cèdules de l'octubre de 1805 i del febrer de 1807, aquesta darrera de gran importància normativa. Ambdues representaven una passa més per una via que menava necessàriament a la desamortització de tots els béns. Hom ha considerat que la monarquia absoluta no va poder treure cap avantatge abans de l'ocupació francesa dels breus apostòlics inserits en aquests decrets.¹⁵ No obstant això, i a nivell d'hipòtesi que requeriria una investigació més detinguda, creiem que va ser arran d'aquestes mesures que es van alleugerir tots els mecanismes imprescindibles per a l'alienació de les finques: relació de béns susceptibles de ser venuts presentada pel clero, elecció dels que seran desamortitzats, nomenament de perits, celebració de la subhasta, etc.

El volum total de capitals mobilitzats en la compra de béns a partir del 1807 i formalitzats mitjançant les escriptures donades per Marian Chiarri és el següent:

	total (en lliures)	%
per la cèdula del 1805	604.377	73,43
per la cèdula del 1807	210.415	25,26
per redempció de censos	8.260	1,00
	<u>823.052</u>	<u>99,99</u>

Per redempció de censos ens referim exclusivament a cartes de gràcia tramesses. Es tracta d'una forma de venda que enclou la clàusula de retrovenda en un termini de temps convingut —oscilla entre 4, 6 i 8 anys—, que solia prorrogar-se, i era realitzada com un mitjà de crèdit amb hipoteca. Les finques desamortitzades es distribueixen d'aquesta manera:

13. ARV, *Propiedades antiguas*, lligalls núms. 208 i 292.
14. ARV, *Propiedades antiguas*, lligall núm. 292. Expressat per Francesc Peyrolón el 1803.
15. J. FONTANA, *op. cit.*, i R. HERR, *op. cit.*, p. 90.

	<i>cases</i>	<i>terres (en fanecades)</i>
per la cèdula del 1805	100	3.938
per la cèdula del 1807	36	2.032
	<u>136</u>	<u>5.970</u>

El major percentatge de terres es localitza novament a l'Horta. De les 5.970 fanecades, 2.425 —el 40,61 %— es troben en aquesta comarca. Tanmateix, mentre que les venudes en aquesta comarca pel decret del 1805 ascendeixen a 2.098 fanecades, el 1807 només en sumen 327, que representen el 16,09 % de les desamortitzades per capellanies. Arran de la cèdula del 1807, se n'aliena més extensió a Montesa, 426 fanecades, i Morvedre, 356 fanecades, que no a l'Horta. D'aquí que podem pensar que la reial cèdula del 21 de febrer de 1807 afectarà més les esglésies parroquials rurals que no les de la capital, les quals, especialment, tenien les propietats radicades a l'Horta.¹⁶ Lògicament van ser en gran part terres de regadiu, que eren les més cares i les més cobejades:

	1805	1807	<i>total</i>	%
horta	2.307 fanecades	655 fanecades	2.962 fanecades	49,61
secà	1.010 fanecades	870 fanecades	1.880 fanecades	31,49
arrossar	477 fanecades	179 fanecades	656 fanecades	10,98
altra qualitat	144 fanecades	328 fanecades	472 fanecades	7,90

La compra d'aquestes finques es va realitzar amb la intervenció directa en les subhastes o bé mitjançant intermediaris. Aquests podien ser des de comerciants, com ara Lanusse i Milanete, fins a llauradors —sobretot quan el comprador no era resident a la comarca. El cas més cridaner va ser el de Vicent Comeche, agrimensor, llaurador de l'Horta de València i perit taxador designat per la Caixa de Consolidació, el qual va cedir el seu nom reiteradament als veritaders compradors.

Generalment hom ha considerat que la burgesia i, en particular, la dedicada a especular amb el seu capital i posseïdora de vals reials fou la gran beneficiària de la desamortització. Juntament amb ella, uns altres grups socials hi van participar activament. En total, a partir del 1805 van adquirir béns eclesiàstics 292 persones —no n'hi hem inclòs 22 que van redimir les cartes de gràcia. Als quadres 2 i 3 s'hi resumeix la distribució social dels béns adquirits, el nombre d'individus, els percentatges de taxa, de rematada i de la part pagada en vals reials, tot això referit als anys 1807-1809 (cèdula del 1805) i 1807-1811 (cèdula del 1807).

16. J. L. HERNÁNDEZ MARCO i J. ROMERO, *Feudalidad, burguesía y campesinado en la huerta de València* (València 1980).

QUADRE 2: *Resum general de compres (1807-09)*

<i>professió</i>	<i>compradors</i>	<i>%</i>	<i>fanecades</i>	<i>%</i>	<i>cases</i>	<i>% A</i>	<i>taxat</i>	<i>%</i>	<i>rematat</i>	<i>% B</i>	<i>vals</i>	<i>% C</i>
nobles	6	2,61	158	4,01	2	2	13.719	3,11	27.255	4,51	25.665	94,17
comerciants	40	17,39	922	23,41	28	28	134.461	30,51	178.825	29,59	154.612	86,46
administració	17	7,39	466	11,83	2	2	40.645	9,22	56.063	9,28	55.214	98,49
professionals	17	7,39	770	19,55	6	6	57.956	13,15	85.846	14,20	68.982	80,36
eclesiàstics	9	3,91	203	5,15	2	2	28.293	6,42	38.294	6,34	16.589	43,32
artesans	34	14,78	200	5,07	35	35	46.335	10,51	58.279	9,64	40.436	69,38
moliners	3	1,30	12	0,30	1	1	6.221	1,41	10.910	1,80	10.060	92,21
llauradors	81	35,21	835	21,20	12	12	84.572	19,19	112.434	18,60	84.981	75,58
sense especificar	23	10	372	9,44	10	10	28.502	6,47	36.471	6,03	31.584	86,60
total	230	99,98	3.938	99,96	100	100	440.704	99,99	604.377	99,99	488.123	80,76

A: % respecte al total taxat. B: % respecte al total rematat. C: % respecte al parcial rematat.

QUADRE 3: *Resum general de compres (1807-11)*

<i>professió</i>	<i>compradors</i>	<i>%</i>	<i>fanecades</i>	<i>%</i>	<i>cases</i>	<i>% A</i>	<i>taxat</i>	<i>%</i>	<i>rematat</i>	<i>% B</i>	<i>vals</i>	<i>% C</i>
nobles	3	4,41	130	6,40	4	11,11	10.486	6,77	11.799	5,61	11.799	100
comerciants	18	26,47	620	30,51	8	22,22	54.560	35,23	70.805	33,65	59.103	83,47
administració	7	10,29	488	24,02	6	16,66	26.663	17,22	37.376	17,76	35.944	96,17
professionals	8	11,76	99	4,87	4	11,11	18.087	11,68	29.801	14,16	21.814	73,20
eclesiàstics	5	7,35	19	0,95	7	19,44	10.413	6,72	12.563	5,97	11.429	90,97
artesans	3	4,41	54	2,66	5	13,88	4.502	2,91	5.110	2,43	4.893	95,75
llauradors	12	17,65	342	16,83	3	8,33	12.028	7,77	17.838	8,48	11.114	62,31
sense especificar	12	17,65	280	13,78	3	8,33	18.121	11,70	25.123	11,94	20.935	83,33
total	68	99,99	2.032	100	36	100	154.860	99,99	210.415	99,99	177.031	84,13

A: % respecte al total taxat. B: % respecte al total rematat. C: % respecte al parcial rematat.

D'aquests quadres podem obtenir-ne algunes conclusions. Els comerciants no en constituïen el grup més nombrós: eren 54, ja que 4 van intervenir en ambdós moments del procés, cosa que representa el 18,49 %. És notable també la presència dels artesans i dels professionals, com advocats, metges i arquitectes. Van ser, però, els comerciants els que més propietats van acaparar, més d'un quart de tot allò que va ser venut —el 25,82 % de les terres i el 26,47 % de les cases. La noblesa titulada hi va estar escassament representada: marquès de Bèlgida, que comprà per valor de 8.010 lliures, marquès de San Joaquín, marquès de Dosaigües, comte de Zaroni, duquesa d'Almodóvar, baró de Cortes. Un dels majors compradors va ser la família de n'Andreu Diego, de la petita noblesa de Xàtiva, els membres de la qual hi van participar tant el 1800 —vegeu el quadre 4— com el 1807.

QUADRE 4: *Majors compradors, 1800*

<i>nom</i>	<i>professió</i>	<i>lliures</i>	<i>comprat</i>
Juan Fernández Ceballos	Comerç	42.529	196 fanecades 3 cases
Andrés Diego (Xàtiva)	Noble	41.603	194,5 fanecades 5 cases
Francesc Belda	Comerç	32.307	231 fanecades
Manuel Monfort		21.230	89 fanecades
Marquès de Dosaigües	Noble	20.703	117 fanecades
Vicente Bordalonga	Comerç	20.250	10,5 fanecades 1 casa
Manuel Cebrián	Comerç	17.583	7 fanecades 2 cases
Pablo Casademunt		17.251	18 fanecades 1 alqueria
Josep Roda	Comerç		10 cases
Comtessa de Saceda	Noble	15.166	77 fanecades
Joaquín Villarroya	Comissari guerra	14.675	64 fanecades
Antonio Vicente Albelda		11.013	34 fanecades
Francisco Artiga	Comerç	10.336	43 fanecades 5 cases
Josep Ferrando		9.700	39 fanecades 1 alqueria
Pedro Bordenave	Comerç	8.822	53 fanecades
Juan Antonio Battifora	Comerç	8.350	24 fanecades 1 alqueria
Francesc Martínez	Llaurador	8.075	2 cases
Juan Orshell		7.965	48 fanecades
Juan Bautista Marau		7.953	35,5 fanecades

Els llauradors van poder adquirir el 19,71 % del total de fanecades mitjançant majors desembossaments en metàl·lic. Les escriptures permeten de comprovar que en molts casos el procés desamortitzador va servir perquè molts llauradors propietaris eixamplassen les seues parcelles, i alguns emfiteutes, arrendataris o cultivadors accedissen a la propietat de la terra. Això vol dir que ens trobem davant un sector social amb disponibilitats de capital per invertir, a causa de la seua agricultura comercialitzada, i no davant camperols immersos en una economia de subsistència. De totes les maneres, no a tots els llocs s'esdevenia el mateix fet. Així, per exemple, l'ajuntament de Simat de Valldigna va anotar, quan presentà l'inventari de béns del monestir de bernats de la Valldigna, que «*es su situación estimable —la de les propietats—, pero no hay caudales en el pueblo ni su comarca para poder comprarlos*».¹⁷

17. ARV, *Propiedades antiguas*, lligall núm. 325.

Dins la burgesia comercial es trobaven els més rellevants del comerç d'importació i exportació de produïdes, dels mercaders de vara i de seda: Josep Antoni Battifora, Vicent Bordalongo, Josep Antoni d'Echeveste, Josep Prats, Francesc Tisné, Carles Iranzo, Josep Roda, Francesc Artiga, Joan Fernández de Cevallos, Bordehore... Per què van invertir en la compra de terres? Les investigacions de Ricard Franch demostren que el comerç seder havia entrat en crisi a la fi de la dècada dels vuitanta, mentre que el comerç diversificat, dedicat al tràfic de productes agraris, es mantingué fins al 1796. Sembla, doncs, evident que davant una realitat inestable¹⁸ optassen per la seguretat, per posseir un patrimoni acumulat de béns immobles i no sols per mantenir el capital invertir en crèdits. Primer de tot, però, per aconseguir una maximització de beneficis que només els podia reportar la renda agrària en un moment en què els guanys comercials tendien a baixar.¹⁹ Hi ha, a més, indicis per pensar que la desamortització va significar fonamentalment dos aspectes: la culminació per a uns d'un procés d'acumulació de terres que venia de dècades anteriors, i per a uns altres, que ascendien en aquells moments dins el món dels negocis, en fou només l'inici.

Aquesta burgesia va adquirir les terres essencialment mitjançant vals reials. Durant els anys vuitanta els vals eren un mitjà de pagament habitual amb un interès del 4 %. En la dècada següent, però, hom en percep un rebuig i una insistència a realitzar els pagaments en efectiu. Això, quan a les darreries dels noranta la Junta de Comerç va rebre un préstec de la monarquia per vals de 8 milions de rals van ser pocs els comerciants que els acceptaren, i ara a un interès del 6 %, a canvi de diners en efectiu pel seu valor nominal. Com és que disposaven el 1800, el 1805 i el 1807 de tal quantitat de vals? És ben segur que la burgesia aprofità la desamortització per desfer-se d'uns títols de deute que rendien minsos beneficis a canvi d'un bé més rendible, la terra. Però no podem descartar que aquest grup social realitzàs durant aquests anys una doble operació: compra de vals depreciats en el mercat per tal d'esmerçar-los immediatament en l'adquisició de terres.

La família Belda i l'acumulació del capital

A través del cas exemplar d'una família de la Vall d'Albaida sobre la qual hem pogut aplegar un conjunt d'informacions, intentarem d'aproximar-nos al procés mitjançant el qual aquesta burgesia va acumular i explotar un patrimoni que va obtenir en la desamortització de Godoy.

Francesc Belda i Pla apareix el 1800 com el tercer comprador de béns eclesiàstics. Qui és aquest personatge capaç d'invertir més de 480.000 rals de billó en la compra de distints lots de terres, tots localitzats a Xàtiva? En Francesc Belda és —pot afirmar-se— un genuí representant de la burgesia valenciana

18. També amb el risc de l'enfonsament de vaixells, M. ARDIT, *Las empresas comerciales de la sociedad Vidua de Don Mariano Canet e hijos y las primeras expediciones directas de Valencia a Veracruz (1786-1805)*, «Estudis», núm. 11 (Departament d'Història Moderna, Universitat de València, 1984), ps. 103-142.

19. R. FRANCH, *Crecimiento comercial y enriquecimiento burgués en la Valencia del siglo XVIII* (València, Institució Alfons el Magnànim, 1986).

de les darreries de l'antic règim. Nascut a Bocairent durant la segona meitat del segle XVIII, era advocat, doctor en lleis per la Universitat de València. Però sobretot era un comerciant a l'engròs amb interessos desplegats per una àmplia zona geogràfica amb centres a Bocairent i Alcoi, és a dir, a dues comarques amb una important indústria tèxtil. No és d'estranyar, per tant, el biaix comercial que va prendre la companyia que juntament amb el seu germà Josep havia format, amb un tràfic orientat fonamentalment als draps i els grans. No hem d'oblidar que la major riquesa agrícola de Bocairent estava en el blat i la dacsa, als quals es dedicaven les terres de major qualitat.²⁰ Precisament els contactes mantinguts mercès a aquesta activitat central li facilitaren l'adquisició, conjuntament amb un fabricant de draps d'Alcoi, de solars a Cocentaina a principis del segle XIX.²¹ En realitat, la relació amb els fabricants alcoians venia de temps enrere. Un familiar seu, Tomàs Belda, havia estat fiador dels arrendataris dels drets de la batllia d'Alcoi entre el 1775 i el 1782.²² Francesc Belda no feia altra cosa que aprofundir en una via d'acumulació ja iniciada per la generació anterior.

Desconeixem els beneficis que el comerç podia comportar-li, però no degueren ser escassos, quan hom coneix els múltiples donatius, i alguns sense reintegrament, que va fer a la monarquia absoluta. Els va efectuar lògicament durant els anys de guerra contra la nació francesa en armes: el 1794 va subministrar, per valor de 10.000 lliures, draps, grans i altres gèneres per als voluntaris honorats; també va contribuir amb més de 1.700 lliures i 6 voluntaris, als quals va gratificar amb 545 lliures; i encara va oferir, junt al seu germà Josep, 800 vares de draps —2.000 lliures— per al vestuari de les tropes. Les prestacions, però, a les forces armades que havien de garantir l'estabilitat social interior²³ conformen només una vessant del seu capteniment de «*servicio al rey y a la patria*». Proporcionà igualment el capital necessari per a la construcció de la casa consistorial i la presó de Bocairent —10.800 lliures, en qualitat de reintegrament sense interès—²⁴ i va esmerçar més de 460 lliures, que no va voler en acabant recuperar, en el trasllat del retaule de l'altar major de la vila a Aranjuez.²⁵

Naturalment aquests desvetlaments no van ser en va. Altrament, l'estat de la monarquia absoluta el va recompensar degudament. Entre el 1784 i el 1787 va ocupar el càrrec d'alcalde ordinari de Bocairent; el 1794 va ser nomenat comissari de guerra; el 1796, enviat per l'intendent, va passar revista al regiment

20. (A)rxiu (M)unicipal de (B)ocairent, *Interrogatorio sobre la calidad, cantidad, destino y cultivo de las tierras para formar la división agrícola de España*, 1802.

21. ARV, *Escritbanias de cámara* (any 1803), exp. núm. 20.

22. Sobre la burgesia arrendatària dels drets de la batllia d'Alcoi, *vid.* M. C. ROMEO, *Realengo y municipio: marco de formación de una burguesía (Alcoi en el siglo XVIII)* (Alacant, Instituto de Estudios Juan Gil-Albert, 1986).

23. Sobre la milícia urbana de 1794, J. S. PÉREZ GARZÓN, *Milicia Nacional y Revolución burguesa. El prototipo madrileño, 1808-1874* (Madrid, CSIC, 1978), ps. 5-22. Pel que fa al País Valencià, A. M. AGUADO HIGON, *La guerra contra la convención: entre la idea de croada i la primera guerra «nacional» (1793-1795)*, ponència presentada a la III Assemblea d'Història de la Ribera (Carcaixent 1983).

24. No devien ser de gran qualitat per tal com Madoz, anys després, assenyalava el gran contrast entre la casa de l'Ajuntament, «*un edificio mezquino y hasta indigno de la corporación*», i la casa gran del baró de Casanova (P. MADDOZ, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar* [Madrid, Imp. P. Madoz y L. Sagasti, 1846], vol. iv, p. 367).

25. ARV, *Real acuerdo* (any 1803), folis 969r-977v.

de Sòria a Alacant i Oriola; uns anys després, davant «*la indolencia de las justicias en el asunto*», hom el va comissionar per alienar les finques d'obres pies de les viles d'Alcoi, Ontinyent, Biar, Cocentaina, Albaida, Agullent i Banyeres. Aquesta ascensió social i política es va coronar amb la concessió reial el 24 de juliol de 1803 del títol nobiliari de baró de Casanova.²⁶

Quina va ser l'evolució de la família Belda una vegada ja posseïa un títol nobiliari hereditari i uns privilegis?²⁷ La condició nobiliària es va assolir tardanament, a principis del segle XIX, i a partir d'una extracció burgesa —en el seu triple aspecte de comercial, industrial i propietària de terres. L'aconseguint del títol no va anar acompanyat de l'obtenció d'un poder senyorial, sinó d'un capital agrari i comercial acumulats en l'etapa anterior i ampliat posteriorment. Entre el 1760 i el 1860 la família va conèixer un auge econòmic i social lent però constant que va fer passar els Belda de mitjans llauradors a importants propietaris agrícoles en quatre generacions. I aquesta evolució es va fer en el marc de la desaparició de l'antic règim i la instauració de l'estat liberal. Vegem-ho més detingudament.

Martí Belda, pare del primer baró de Casanova, Francesc Belda i Pla, era, el 1762, un dels quaranta llauradors amb terres pròpies de Bocairent. A més de posseir 32 fanecades, era copropietari d'un tint de llanes i d'una premsa de draps. Les terres eren totes d'horta i orientades no sols a cobrir les necessitats alimentàries sinó també al conreu de productes comercialitzables i en expansió durant el segle XVIII: moreres, oliveres i vinya. També Josep Belda, germà del baró, posseïa dues heretats, explotades mitjançant arrendament, i unes altres petites parcelles que el feien ser propietari de 256 fanecades.²⁸ A diferència de les del seu pare, però, una gran proporció eren de secà. I aquesta és una dada a tenir en compte, ja que Francesc Belda, mentre fou alcalde ordinari, va potenciar l'ampliació del regadiu amb la construcció de diverses fonts i canals a través de la implantació d'arbitris que requeien sobre tots els veïns i no només sobre aquells relacionats amb l'agricultura.

El 1787 encara Francesc Belda no tenia propietats.²⁹ Desconeixem si comprà terres amb anterioritat al 1800, però del que no hi ha dubte és que els començaments del baró de Casanova en l'agricultura van ser anteriors a les seues primeres adquisicions amb la desamortització de Godoy. Ja hem indicat que el seu pare i el seu germà guadien d'unes finques. Hi ha, però, un fet més significatiu que aquest i que va marcar la posterior evolució dels Belda. A la fi del segle XVIII Francesc Belda es va casar amb Maria Asensio i Calabuig. Els pares de l'esposa van fundar el 1787 un vncle de naturalesa regular sobre la meitat de les millores de terç i quint —pràctica comuna, segons sembla, en certs burgesos.³⁰ D'aquesta manera, una estratègia d'aliança, el casament, permeté al baró de controlar un

26. *Ibid.*, al seu germà Josep també li va ser atorgat, aquell mateix any, títol de noblesa.

27. Per a una visió general sobre la noblesa valenciana, P. RUIZ TORRES, *Imágenes de la aristocracia valenciana en el siglo XIX*, ponència presentada al col·loqui «Les noblesses européennes au XIX siècle» (Roma 1985).

28. AMB, *Libro padrón*, 1762.

29. AMB, *Repartimientos de reales contribuciones de los años de 1783, 1784, 1785, 1786 hasta 1788*.

30. F. HERNÁN, *Tierra y parentesco en el campo sevillano: la revolución agrícola del siglo XIX* (Madrid, Servicio de Publicaciones Agrarias, Ministerio de Agricultura, 1980), p. 222.

gran patrimoni, localitzat a Ibi, Bocairent i Alfafara, com a usufructuari, atès que l'hereu de la primogenitura havia de ser, per voluntat dels fundadors, el fill gran de Maria Asensio.

Van ser dos els mitjans per fer-se un patrimoni agrari, D'una banda, el vincle que, encara que poc rellevant econòmicament, fou l'inici i centre de totes les propietats territorials dels Belda. De l'altra, la participació activa en les desamortitzacions de 1798-1807, 1820 i 1836. La de Godoy els va suposar la constitució d'un patrimoni a Xàtiva. En la decretada durant el Trienni Liberal, Josep Belda i Asensio, fill del baró, va adquirir, no a títol personal, sinó en nom de tota la família, la finca d'Aigües Vives, situada als municipis d'Alzira i Carcaixent.³¹ Aquesta enorme heretat de 4.805 fanecades, segons l'inventari del 1839, va esdevenir la més extensa i valuosa de totes les posseïdes pels Belda.

D'aquesta manera, Francesc Belda, i amb ell tota la família, es va fer una important riquesa, que quedà reforçada amb la revolució burgesa. Durant el Trienni Liberal Francesc Belda esdevingué el quart contribuent de Bocairent, darrere de Josep Asensio i Molina, Joan Antoni Eximeno i els hereus de Josep Calabuig, tots assenyalats per la seua palesa adhesió al sistema constitucional.³² El 1823, a més d'hisendes i ramat, el baró posseïa un molí draper, un tint i un molí fariner en aquesta vila. Per a ell, la revolució va significar un accés a la propietat de la terra, obstaculitzat fins llavors pel sistema feudal, una manera de formar part, així, d'una nova oligarquia local.

De tota manera, la component agrària no ha d'obscurir l'altra vessant econòmica del patrimoni de Francesc Belda. Ens referim a la seua participació en la producció artesanal-industrial. Propietari d'un molí draper i d'un tint, el baró de Casanova va mostrar una gran preocupació per la situació de la indústria de draps de Bocairent. L'únic mitjà per a superar la crisi era, segons ell, la implantació de maquinària. I així ho va fer saber, a mitjans dels anys vint, a la Junta de Comerç de València: «*Los paños no tienen salida, y los operarios de la fábrica están enteramente parados, lo que presenta un aspecto horroroso, y no sé en este invierno cómo han de subsistir. Los principales fabricantes no fabrican por no poder competir con los de Alcoy, que tienen establecidas sus máquinas mediante las cuales pueden dar sus paños seis o siete reales menos en vara de todas las clases; y aunque algunos de ellos desean plantificarlas, amenazados de que serán quemadas como en Alcoy en un principio, no se han atrevido a realizar este pensamiento antes de ahora.*»³³

El primer baró de Casanova va morir el 1833 i deixà una notable fortuna que, per desacords entre els descendents, no es va dividir fins el 1839 juntament amb l'herència de l'àvia Josepa Calabuig, administrada fins el 1833 pel baró.³⁴

31. J. BRINES, *La desamortización eclesiástica en el País Valenciano durante el trienio constitucional* (València, Secretariat de Publicacions de la Universitat de València, 1978), ps. 132-133, considera que va ser comprada per J. Belda a títol personal i que li atorga el títol de segon baró de Casanova quan en realitat encara vivia el primer baró. La mateixa confusió apareix a L. BARASTRO GIL, *El clero valenciano en el trienio liberal* (Alacant, Instituto de Estudios Juan Gil-Albert, 1985), p. 187.

32. AMB, *Hoja suelta i Padrón formado en 1823 de todos los vecinos y terratenientes de esta villa.*

33. (A)rxiu (M)unicipal de (V)alència, *Documentación de Lonja*, caixa 23-2.

34. ARV, *Protocolos notariales*, núm. 8.807 (1939), folis 546r-715r.

Llegava una riquesa avaluada en 1.792.154 rals de billó, molt semblant a la que anys després aconseguirà el seu fill Francesc Belda.

Composició del patrimoni de Francesc Belda i Pla el 1839

<i>mena de béns</i>	<i>valor en rals de billó</i>	<i>%</i>
mobles, robes i joies	58.597	3,26
finques urbanes	101.361	5,65
finques rurals	1.342.654	74,91
fruits (collites)	32.882	1,85
cavalleria	480	0,02
arrendaments	8.465	0,47
censos i préstecs de capital	144.925	8,08
deute públic	40.282	2,25
rendes de l'herència	62.508	3,49
	<u>1.792.154</u>	<u>99,96</u>

Com mostra la taula anterior, el component fonamental del patrimoni era el territorial: gairebé el 75 % del valor total estava representat per les finques rurals. Aquestes assolien una superfície de 6.792,25 fanecades i es localitzaven a Agres —966,5 fanecades—, Bocairent —1.001,75 fanecades—, Xàtiva —16 fanecades—, Novetlé —3 fanecades— i Alzira-Carcaixent —4.805 fanecades—. Les terres, gairebé totes de secà, amb només el 4,5 % d'horta, es dedicaven essencialment a la vinya i l'olivera; de totes maneres, 450 fanecades eren de pineda i forest i gairebé la meitat de la finca d'Aigües Vives era terreny inculte.

Un capítol significatiu del cabal de Francesc Belda, gairebé el 9 %, era el dedicat als censos i préstecs de capital a camperols d'Ibi i Bocairent, i els retards en el pagament dels arrendaments de les terres —retards fins i tot anteriors a la mort del baró i que el 1839 encara no havien estat saldats. Un altre tret rellevant és el capital invertit en títols de deute públic, superior al que més tard tingué el seu fill. N'era la finalitat, òbviament, la compra de béns desamortitzats. La suma de la rematada de la finca d'Aigües Vives, 511.392 rals de billó, no es va fer efectiva fins al 1839. Per fer-ho, tots els hereus hi van acordar de vendre paper de deute públic en poder de la família —consolidat i sense interès, amb un valor nominal de 460.042 rals— per adquirir-ne de la classe necessària per liquidar definitivament el pagament. L'operació, tanmateix, no va ser gaire rendible perquè, donada la depreciació dels títols, només s'obtingué de la venda 40.282 rals, entre el 4 % i el 21 % del seu valor nominal.

La fortuna del primer baró de Casanova es va dividir entre els seus dos fills supervivents —Francesc, comandant del cos nacional d'enginyers, i Josep, comissionat principal d'àrbitres d'amortització de la província— i els hereus directes dels altres dos, finats abans del 1839, Tomàs i Dolors —Francesca i Emília Aguado i Maria Francesca Belda. La partició de l'herència va beneficiar clarament uns determinats membres de la família més que uns altres. Així, les nêtes en van restar relativament desplaçades. A més, dels mobles, llibres, metàl·lic, títols de deute públic i rendes dels arrendaments i préstecs de capital —repar-

tits a parts iguals entre tots els hereus, tret de la del primogènit, que va ser més gran—, cadascuna en rebé una heretat i terres disperses a Agres, i també una casa a Carcaixent. D'aquesta manera, el nucli central no vinculat de la riquesa territorial del baró, és a dir, les finques de Bocairent, Xàtiva i Alzira-Carcaixent, el va llegar íntegrament als seus dos fills. El primogènit i segon baró de Casanova, Francesc Belda i Asensio, n'obtingué la primogenitura, que en part ja li l'havia avançada el seu pare com a pagament de la llegítima materna, el molí draper, el molí fariner i el tint de Bocairent, totes les cases d'aquesta vila, inclosa la principal, les d'Onil i Villena, les terres lliures de Xàtiva, Novetlé i Bocairent i un terç de la finca d'Aigües Vives. L'altre fill, Josep, aconseguí l'altra part de l'esmentada finca. En definitiva, tot i que el patrimoni havia de fragmentar-se inevitablement, l'interès del testador va ser de no fer minvar l'explotació futura, i així el millor lot va correspondre als seus dos fills.

Gràcies a les herències del pare i de l'àvia materna i a les adquisicions posteriors de béns —entre les quals la finca d'Aigües Vives, comprada al germà—, el segon baró de Casanova esdevingué un membre destacat de la nova classe social sorgida amb la revolució burgesa. I com a tal apareixia en la llista dels majors contribuents de la província de València el 1852. Francesc Belda i Asensio hi ocupava el lloc 49 i pagava per quota de contribució 6.997 rals de billó.³⁵

El 1854 moria el segon baró de Casanova. Dos anys després tenia lloc la divisió de béns entre l'esposa i els cinc fills.³⁶ Els béns inventariats no es redueixen a la seua fortuna personal, sinó que abracen tot el patrimoni matrimonial. Així, s'hi enclouen el cabal propi del finat, que ascendia a 690.444 rals de billó lliures, el de la vídua, només de 120.239 rals, fonamentalment en robes, mobles, joies i una petita quantitat en metàl·lic,³⁷ i els guanys, 447.388 rals. Aquesta avaluació monetària, tanmateix, era la mateixa que es va atribuir el 1839 amb la partició de l'herència del primer baró. Això ens porta a pensar en una infravaloració de les propietats en no tenir-se en compte les modificacions reals generades durant aquells anys. A l'acta notarial s'hi reconeix que els béns han assolit un més alt valor «*por la marcha económica y comercial de la sociedad y deba juzgarse correspondiente tan sólo a su dueño*»; altrament, «*se haría participar injustamente a través de los gananciales a la consorte sobreviviente del aumento natural del valor que con el tiempo han recibido aquellos bienes*».

Segons l'inventari del 1856, la fortuna posseïda per Francesc Belda i Asensio ascendia a 1.796.0988 rals de billó, xifra realment important i força semblant a la del pare. Dels gairebé dos milions de rals, el valor de la primogenitura només en representa el 29,98 %. El patrimoni, d'altra banda, estava format principalment per béns lliures —el 70,427 %—. Com mostra la taula següent, la riquesa de Francesc Belda tenia un caràcter molt diversificat.

35. La llista, publicada al «Boletín Oficial de la Provincia» el 1852, la reproduïx J. PICÓ, *Empresario e industrialización. El caso valenciano* (Madrid, Tecnos, 1976), ps. 174-176.

36. ARV, *Protocolos notariales*, núm. 8.904 (1856). Agraesc les notícies que sobre aquesta font em va proporcionar Analet Pons.

37. ARV, *Protocolos notariales*, núm. 9.739 (1822), folis 497r-498v.

Composició del patrimoni de F. Belda i Asensio el 1856

<i>tipus de béns</i>	<i>valor en rals de billó</i>	<i>%</i>
mobles, robes i joies	36.149	2
finques urbanes	169.159	9,38
finques rurals	1.353.934	75,13
metàl·lic	50.000	2,77
accions	44.000	2,44
deute públic	13.189	0,73
ramat, fruits (collites)	131.531	7,29
diversos	4.136	0,22
	<hr/>	<hr/>
cens irredimible a la baronia de Zénija	1.802.098	99,96
	6.000	
	<hr/>	<hr/>
	1.796.098	

El component immobiliari hi suposa més del valor real, és a dir, el 75,13 % per a les finques rurals i el 9,38 % per a les urbanes. Davant d'aquest capítol fonamental sorprèn l'escassetesa de la suma disponible en metàl·lic, molt inferior fins i tot a la dels valors mobiliaris i dipòsits bancaris. Aquests consisteixen en dues accions de 20.000 i 18.000 rals de billó al 3 % d'interès del Banc de Foment, i tres de 2.000 rals cadascuna de la Societat del Ferrocarril del Grau de València a Xàtiva, fundada el 1851 i concebuda per assolir una major connexió de l'agricultura comercial amb el mercat internacional.³⁸ Com tants altres membres de la seua classe, el baró de Casanova no va defugir d'intervenir en aquells negocis que permetien majors dividendes. Per últim, el deute públic està format per 27 bitllets del tresor de l'emissió decretada el 1855 de 230 milions de rals en títols del deute exterior al 5 %. L'objectiu de l'emissió era servir exclusivament al pagament dels béns nacionals i la redempció de censos i furs. L'esment, però, que se'n fa a l'escriptura notarial, «*anticipo repartimiento forzoso*», indica que els Belda es van veure obligats a subscriure els dits títols, segons assenyalava l'article 4 de la llei, i que no els van adquirir, en principi, amb la intenció de comprar finques desamortitzades arran la llei de Madoz.³⁹

La riquesa dels Belda té un caràcter eminentment rural. En total, el patrimoni immobiliari inclou 12 cases situades a Bocairent, Ibi, Villena i Onil, a més de 5 finques i diverses parcelles disperses. Les terres es localitzen en una àmplia zona geogràfica: Alzira-Carcaixent —4.805 fanecades—, Xàtiva —39,5 fanecades—, Bocairent —3.021 fanecades—, Ibi —458 fanecades—, Onil —3,75 fanecades— i Alfafara —437,25 fanecades—. Es tracta, doncs, d'unes propietats força disseminades que s'estenen per les províncies de València i Alacant, tot i que jerarquitzades al voltant dels municipis d'Alzira-Carcaixent, amb el 54,82 % del total de fanecades —8.764,5—, i Bocairent, amb el 34,46 %. Aquests dos eixos són el resultat de la possessió del vicle, és a dir, 3.737,25 fanecades valo-

38. Sobre la banca i el ferrocarril al País Valencià podeu consultar C. RÓDENAS, *La banca i la industrialització valenciana a mitjan segle XIX*, «Recerques», núm. 8 (1978), ps. 73-83, i T. M. HERNÁNDEZ, *Ferrocarriles y capitalismo en el País Valenciano, 1843-1879* (Ajuntament de València 1983).

39. F. TOMÁS Y VALIENTE, *El marco político...*, p. 153.

rades en 435.605 rals de billó, de les quals 2.893 fanecades es troben al terme de Bocairent, i de la compra d'Aigües Vives a Alzira-Carcaixent. Dos són els cultius principals a què es dedica l'explotació d'aquestes finques, la vinya i l'olivera, normalment associats; les quals produccions són símptoma d'una trajectòria d'intensificació i especialització agrària.⁴⁰

Als seus testaments, Francesc Belda i Pla i Francesc Belda i Asensio hi van establir la partició igualitària de la fortuna entre els seus respectius fills, declarats «*herederos universales a partes iguales*». La realitat, però, va ser ben distinta. I això abans de portar a efecte les disposicions testamentàries, mitjançant el desenvolupament del que François Heran ha denominat estratègies pre-succesòries.⁴¹ Aquestes es van manifestar en distints camps com la formació universitària i la participació directa en la gestió del patrimoni patern, amb el consegüent aprenentatge agronòmic.

Els dos barons van rebre idèntica educació: van passar per la universitat i hi obtingueren el títol d'advocat. Encara que sembla que no en van exercir, l'opció familiar per aquesta disciplina estava en consonància amb les preferències dels estudiants valencians des del 1770 per les carreres professionals com ara lleis i medicina.⁴² Primer que res, però, afavoria l'administració del patrimoni, capacitava per poder solucionar els problemes derivats de la instauració del sistema liberal i permetia l'exercici d'un paper polític actiu en la revolució burgesa. L'adequació entre la formació universitària i les preocupacions d'un propietari de terres encara van ser més evidents en August Belda i Alfonso, tercer baró de Casanova. Després d'acabar els estudis a València, se'n va anar a Versalles on obtingué el títol d'enginyer agrònom, i més tard va ser pensionat pel govern espanyol per completar-ne els coneixements. Aquests es plasmaren en memòries i fullets sobre el comerç d'adobs industrials, el concurs agrícola d'animals reproductors celebrat a París, les exposicions de ramaderia i agricultura franceses... I va ser el primer que va escriure a Espanya una *Memoria sobre el Odium tuckeri* (1857), malaltia criptogàmica d'origen americà que afectava les vinyes i que es va estendre per Espanya a partir del 1851. Precisament, la vinya era un dels principals conreus dels Belda i, encara que el País Valencià en va patir molt menys que d'altres zones, els rics hi eren.⁴³

Un altre mecanisme de selecció dels futurs gestors del patrimoni era la transmissió de propietats fora de l'herència. I això és el que va fer el primer baró amb el seu primogènit, Francesc. Aquell li «vengué» diverses explotacions agràries a Xàtiva —d'aquí que a l'inventari del 1839 només hi apareguen 16 fanecades. D'aquesta manera, aquestes possessions escapaven a la liquidació del cabal divisible i, per tant, d'altres possibles hereus. Amb això, el baró no feia sinó atorgar al seu fill major la participació en el patrimoni i, així, una experièn-

40. Una nova interpretació de l'agricultura valenciana de la segona meitat del segle XIX que insisteix, entre d'altres aspectes, en els efectes dinamitzadors que hi van exercir la vinya i l'olivera a R. GARRABOU, *Un fals dilema. Modernitat o endarreriment de l'agricultura valenciana (1850-1900)* (València, Institució Alfons el Magnànim, 1985).

41. F. HERÁN, *op. cit.*, ps. 199-200.

42. M. BALDO, *Profesores y estudiantes en la época romántica. La Universidad de Valencia en la crisis del Antiguo Régimen (1786-1843)* (Ajuntament de València, 1984), ps. 30-34 i 82-87.

43. Les dades d'August Belda a *Enciclopedia Universal ilustrada europea-americana* (Madrid, Espasa-Calpe), vol. VII, p. 1.490.

cia i un aprenentatge agrícola molt necessari. També aquest degué actuar de la mateixa manera amb el seu fill August, en assenyalar al testament que «*quiero que mi voluntad sea respetada... y que además se considere, como medio de conocer mis ideas y sistema, la opinión de mi consorte si me sobrevive y la de mi hijo mayor Don Augusto*».⁴⁴ El primer baró facilità, així mateix, al seu segon fill, Josep, una capacitació en l'administració de les heretats mitjançant la cessió de la direcció dels negocis com apoderat seu i sota «*su intervención y conocimiento*». Aquesta relació, configurada ja una generació abans, es mantindrà més tard entre els dos germans: Josep Belda continuà com l'administrador dels béns del segon baró.

Les clàusules de millora en la partició de l'herència també afavorien especialment els fills grans mascles. Francesc Belda i Pla va afegir finques lliures a la primogenitura «*como una donación hecha en compensación de sus derechos*» —els de Francesc Belda i Asensio. I el segon baró de Casanova atorgà el quint de tots els béns lliures al seu fill August «*para que sostenga el lustre de la primogenitura y debe comprenderse aquellas fincas o porciones de ellas por cuya conservación me interese y que designe tal vez yo en lo sucesivo o cuya segregación sea perjudicial*».

Amb tot això, s'intentava que el patrimoni no quedàs fragmentat malgrat l'existència d'un hereu directe. La riquesa, les bases de la qual s'assentaren entre la fi del segle XVIII i 1833, és a dir, en vida del primer baró de Casanova, no havia de minvar excessivament d'una generació a una altra. De totes les maneres, el 1856 la finca d'Aigües Vives va haver de dividir-se entre els fills i la vídua, la qual en rebia gairebé la meitat, una part en propietat i una altra pel quint llegat pel finat en qualitat d'usdefruit. August n'aconseguia una quarta part i la resta la gaudien els altres tres fills. Com que a la partició no se n'indicaven els partsions, pensem que l'explotació d'Aigües Vives es continuaria portant en comú, cosa que en retardaria l'esquarterament. El més beneficiat en la successió va ser, lògicament, August Belda i Alfonso. Va obtenir més de 660.000 rals de billó en finques rurals i urbanes, ramat, mobles, diners en metàl·lic..., mentre que els altres tres germans amb prou feines aconseguiren els 200.000 rals de billó. Conseqüència de l'auge econòmic i social de la família va ser que el tercer baró de Casanova esdevingués un dels principals membres de la burgesia valenciana durant les dècades centrals del segle passat, i exercí la seua influència a través de societats d'assegurances, ferroviàries o culturals, seguint els passos ja iniciats pel seu avi i el seu pare.⁴⁵

En resum, una família, els Belda, que va participar i es formà en la revolució burgesa. De fet, la seua evolució es va expressar políticament mitjançant una total acceptació de la causa liberal. Francesc Belda i Pla va ser vocal de la Diputació Provincial des del maig de 1820 fins al febrer de 1822; el seu fill, Francesc Belda i Asensio, va ser elegit diputat per a les Corts de 1822 i 1823 i per a les legislatures de 1834-1835 i 1835-1836; i el seu nét, August Belda i

44. ARV, *Protocolos notariales*, núm. 8.626 (1845), folis 248r-250v.

45. Sobre August Belda, *vid.* A. PONS i J. SERRA, *Elitismo y dominación de clase en Valencia (1856-1868)*, «Saitabi», xxxiv (Facultat de Geografia i Història, Universitat de València, 1984), ps. 153-167, i *Especulación y transporte comercial: los inicios del tranvía de Carcaixent, Gandía y Dénia (1858-1865)*, ponència presentada a la III Assemblea d'Història de la Ribera (Carcaixent 1983).

Alfonso, va ser diputat provincial per Ontinyent el 1866.⁴⁶ Al capdavant, ells havien de defensar un principi sagrat, el dret a la propietat privada, enfront de les interferències de privilegis i jurisdiccions senyorials que poguessen limitar-lo. Això suposava, alhora, reconèixer una desigualtat social i econòmica basada en aquest dret: eren propietaris rendistes que explotaven els camperols mitjançant l'arrendament a curt termini. Vegem més detingudament la relació contractual que van establir amb aquests arrendataris.

La gestió de les propietats a Xàtiva

El 1800, Francesc Belda i Pla va comprar 231 fanecades a Xàtiva i Énova per un valor total de 32.307 lliures valencianes pagades en vals reials. La dita propietat agrícola no constituïa un gran predi unit sota límits comuns, sinó que corresponia a una propietat fragmentada, formada per petites explotacions. D'aquestes terres, 207,5 fanecades eren part d'una obra pia administrada pel prevere Vicent Pueyo. El baró, acostumat per la seua formació d'advocat i la seua professió de comerciant a exercir un control minuciós de les seues operacions, començà a escriure aquell mateix any un document en què es detallaven les circumstàncies d'aquestes adquisicions: «*En el libro a folio con tapas de pergamino que existe en poder de Don Vicente Pueyo se encuentran anotados los títulos de pertenencia así como de tierras, censos así activos como pasivos, con otras cosas particulares. Y para noticia de la purificación y obligaciones de los bienes de dicha administración que compré, voy a extractar lo conveniente a cada una de las fincas que he comprado según y en la conformidad con que se hallan anotadas en dicho libro.*» Per a tots dos, el document significava una prova de la legitimitat d'uns drets i una garantia de la propietat.⁴⁷ D'aquí que Belda hi anotàs amb cura l'origen, els límits i l'extensió de cada una de les parcelles, cosa que l'obligava a remuntar-se al segle XVII i a especificar el nom dels escrivans o notaris que van fer fe de totes les transaccions.

Algunes d'aquestes terres estaven gravades amb cens emfitèutic, lluïsmes i fadiga —concretament 96,75 fanecades. El baró de Casanova, però, no donava cap importància a l'emfiteusi ni al fet d'haver de pagar una pensió anual, que rendia les 43 lliures, als capítols d'Oriola i València, parròquia de Castelló de Xàtiva i Sant Miquel dels Reis. Sí que semblava, tanmateix, més preocupat pel

46. (A)rxiu (M)unicipal de (V)alència, *Documentos de actas. Primer semestre de 1820* (D-232) i *Segundo semestre de 1821* (D-236); (A)rxiu de la (D)iputació (P)rovincial de (V)alència, *Central. Actas de la Diputación 1820, 1821 y 1822*. Francesc Belda i Asensio va ser definit per l'autor de *Condiciones y semblanzas de los señores diputados a Cortes para los años 1822 y 1823* (Madrid, Imp. del Zurriago, 1822, ps. 40-41), d'aquesta manera: «*Chiquito-adamadito-carrutaquito. Hombre de bastante carácter, sólo que lo ha disimulado votando contra aquellos a quienes estaba reunido al principio de la legislatura. Amigo del orden, ci devant exaltado*». La seua actitud política als anys trenta del segle XIX és analitzada per I. BURDIEL, *La política de los notables. Moderados y avanzados durante el régimen del Estatuto Real (1834-36)* (València, Institució Alfons el Magnànim, 1988).

47. ARV, *Casa de Alacuás*, caixa núm. 4, exp. núm. 138. Agraesc les notícies que sobre aquesta font em va proporcionar Pedro Ruiz. Sobre la importància que adquireix el document notarial com a testimoniatge de prova de la legitimitat d'uns drets, *vid.* R. ALIENA, *La pluma y la renta: Linaje, patrimonio y escritura en el Norte Valenciano (1650-1790)* (Castelló, Diputació de Castelló, 1987).

dret de lluïisme, de tal manera que va formar una llista amb tots els «*pedazos luismados*» i hi assenyala la quantitat total que hauria de pagar si tractàs de vendre'ls. Un altre problema amb què es va enfrontar va ser saber la vertadera extensió d'allò que havia comprat. Encarregà a un perit el mesurament de les terres, i en resultà en la seua contra més de dues fanecades. Tal vegada puga semblar una quantitat poc significativa però és indicativa de l'escàs coneixement amb què s'adquirien les terres. Més gran va ser l'ensopec en comprar el 1803 l'heretat dels trinitaris calçats de Xàtiva i descobrir que se l'havia endut el riu; i malgrat la resistència que va oposar a quedar-se-la, es va veure obligat a formalitzar-ne l'escriptura de compra.

Amb posterioritat al 1800, Francesc Belda va acumular més propietats mitjançant dos mecanismes: la compra de béns desamortitzats i l'adquisició de petits terrenys directament als camperols. D'aquesta manera, es va fer amb unes altres 103 fanecades localitzades a l'horta de Castelló de la Ribera i a les de Xàtiva i Novetlé. El fet d'aconseguir un patrimoni a la comarca de la Costera entre el 1800 i el 1810 li va suposar el desembossament de 49.445 lliures, de les quals 36.507 van ser pagades en vals reials. Aquesta suma global inclou també les despeses d'escriptures, gratificacions a perits i agrimensors, l'abonament a una persona de València per «*el pronto despacho en la aprobación de los remates*» i, sobretot, els dispendis ocasionats en l'explotació de les noves terres.

¿El seu interès raïa exclusivament en el fet d'obtenir la possessió d'un patrimoni i d'una renda agrària i li era indiferent de maximitzar la rendibilitat de les finques? La seua actitud com a propietari rendista sembla desmentir-ho. Analitzem les obligacions a què hagué de fer front a l'esmentada heretat dels trinitaris que estava censitada al Reial Patrimoni.

Despeses de l'heretat dels trinitaris (1803-15)

compra inicial	4.660 lliures	4 sous
eixamplament de la finca	604 lliures	7 sous
escriptures, advocats, registre d'hipoteques	86 lliures	8 sous
compondre la propietat	4.224 lliures	6 sous
cultiu de la terra	780 lliures	
total	10.355 lliures	5 sous

És evident un fet: obtenir rendiments d'aquesta terra de rambla va suposar a Francesc Belda una inversió de gairebé el doble del cost de compra —se n'ha corregit el valor nominal, 4.660 lliures 4 sous, partint de la depreciació d'un 33 % dels vals. De fet, una quantitat excessiva si l'única finalitat hagués estat el prestigi social i la seguretat que representava la possessió d'aquest mitjà de producció. Hi havia un interès per aconseguir-ne beneficis agraris i, atès l'estat de la hisenda, no hi havia altre mitjà que invertir-hi capital. Per això, eixamplà la finca amb l'adquisició als camperols de petites parcel·les contigües i es dedicà a treure terres de conreu amb la utilització de mà d'obra assalariada. En realitat, d'aquesta propietat arrossera no n'extragué uns ingressos constants, tret del que produïa la collita, fins al 1814, en què va ser arrendada per 452 lliures.

La forma de cessió de totes les seues terres, dedicades bàsicament a la morera i a l'arròs, va ser l'arrendament renovable a curt termini.⁴⁸ La reial cèdula del 1803 declarava que els compradors de béns desamortitzats quedaven en llibertat absoluta de fer-ne el que tinguessen per més convenient. Es deixava així sense vigor la cèdula del 1785, confirmada novament el 1794, que estipulava «*interin se ponía en execución el arreglo acordado por Provincias y Partidos de Rentas Provinciales no hiciesen novedad los dueños de tierras en los arrendamientos pendientes ni en sus precios*». Francesc Belda va optar per mantenir els mateixos camperols de Pueyo però els va apujar considerablement la renda.

*Comparació del preu de comarca i dels arrendaments el 1798 i el 1800
(en lliures i sous)*

preu d'arrendament (1798)	preu d'arrendament (1800)	increment (%)	preu de compra	interès (%)
75 ll.	85 ll. 10 s.	14,00	2.270 ll.	3,76
87 ll. 15 s.	107 ll.	21,93	2.340 ll.	4,57
100 ll.	122 ll. 10 s.	22,50	3.360 ll.	3,64
85 ll.	97 ll. 10 s.	14,70	2.448 ll.	3,98
70 ll. 5 s.	85 ll.	20,56		
150 ll.	183 ll.	22,00	4.063 ll.	4,50
138 ll.	140 ll.	1,44	4.093 ll.	3,42
200 ll.	237 ll.	18,50	5.850 ll.	4,05
75 ll.	104 ll.	38,66	2.850 ll.	3,64
36 ll.	38 ll.	5,55	1.000 ll.	3,80
100 ll.	130 ll. 10 s.	30,50	3.130 ll.	4,16

En efecte, l'alça que va imposar Belda estigué al voltant d'un 19 % de mitjana precisament en un any en què el preu del blat a València havia baixat respecte al de 1798 un 12,7 %. La rendibilitat del sistema estava assegurada teòricament. A més, compensava invertir en l'agricultura i no en censos de capital els interessos dels quals no podien ser superiors al 3 % des del 1750, mentre que amb el lloguer de les finques el baró podia obtenir-ne més del 5 %, ja que el seu patrimoni va ser pagat quasi totalment en vals reials.

Les condicions derivades de la relació entre l'amo i els colons quedaren estipulades inicialment mitjançant escriptura. Més endavant, però, la pràctica va ser la pròrroga tàcita i l'arrendament verbal. El termini de l'arrendament va ser en totes les explotacions de 4 anys, cosa que permetia l'actualització immediata de la renda en diners. Les despeses de l'explotació anaven a càrrec de l'arrendatari. Aquest havia de pagar també les despeses de l'escriptura i les neteges de les sèquies. Alhora, Francesc Belda pagava l'equivalent i les altres contribucions, les neteges extraordinàries i la composició d'assuts. Encara que desconeixem si eren clàusules dels contractes, fins al 1812 el baró de Casanova va anotar al seu llibre de comptes els desembossaments que va haver de fer per

48. Per a l'evolució jurídica dels arrendaments al País Valencià central podeu consultar J. M. GOERLICH, *Revolución liberal y arrendamientos rústicos en la práctica notarial valenciana*, dins *Estudios dedicados a Juan Peset Aleixandre* (Universitat de València 1982), vol. II, ps. 197-216.

la meitat del fem i de l'arròs, per les despeses ocasionades en la plantació d'arròs i en la conversió d'una terra en arrossar —en aquests casos, solia emprar-se mà d'obra assalariada, la remuneració de la qual també anava a càrrec de Belda—, i per les aportacions de faves i raves com a llavors.

Els colons van haver de suportar la pressió d'una renda sempre en alça. Això, però, no implica que poguessen pagar-li cada any. Davant aquesta situació, les possibilitats de Belda eren el desallotjament del llaurador deutor o permetre que continués a les terres. Va optar per mantenir els mateixos arrendataris o els seus successors directes, la vídua i els fills, des del 1800 al 1822, tot i que també hi hagué algun cas de subdivisió de l'arrendament. Segurament no trobava un postor més solvent que accedís al lloguer.

No tots els propietaris rendistes van escollir des d'un principi aquesta solució. El convent de Sant Domènec de Guzmán de Xàtiva va arrendar el 1800 dues finques a Manuel Pallas d'Énova, que també era colon de Belda, per espai de 8 anys. Abans que finalitzàs el darrer any la comunitat li va fer avís de desnonament ja que pensava explotar-les directament; li va permetre, però, continuar un altre any perquè no li havia anunciat el pre-avís en el temps convingut, per la qual cosa havia de deixar les hisendes a final d'aquell any. Pallas, en aquest moment alcalde ordinari del lloc, es va resistir al desallotjament impedit l'entrada de jornalers enviats pel convent perquè preparassen les terres. Argumentava Pallas que havia transformat les moreres en terres d'arròs, que era un arrendatari solvent i que tenia les terres perfectament cultivades *«sin necesidad de parte del convento en trabajar por sí acaso, perdonándome sus respetos, podrá ser pretexto para darlos a otro»*. Per la seua banda, els religiosos allegaven que *«el deshaucio no puede tener lugar cuando el dueño ha de trabajar las tierras por sí, pues entonces no llega el caso de la preferencia en favor de tercero ni de faltar a los principios o leyes de contratos antes sí el dueño puede usar a su arbitrio del derecho de propiedad y de otro modo sería mejor la condición del arrendatario»*. Encara que pel decret del 17 d'octubre de 1809 se sentenciava a l'arrendatari amb el desallotjament immediat, es va arribar a un acord entre les parts ja que el gener de 1810 formalitzaven una nova escriptura. De totes les maneres, la concepció del clergat rendista hi quedava evident: el dret de propietat privada prevalia sobre qualsevol atribució que pogués donar el capital i el treball esmerçats pel llaurador.⁴⁹

Francesc Belda va orientar la producció devers el mercat, d'aquí que potenciàs el conreu de l'arròs i de la morera. El seu projecte, però, no va passar ni per reservar-se la responsabilitat de l'explotació ni per mantenir una relació directa amb els seus arrendataris. Hi comptava amb un comissionat encarregat del cobrament dels lloguers i de presentar-li els comptes —fins al 1815 era un comerciant de Xàtiva nebot seu—; a canvi d'aquesta feina, rebia una gratificació del 2 % del total percebut dels colons.

49. ARV, *Escrituras de Cámara* (any 1809), exp. núm. 79. Sobre la qüestió de la reacció valenciana a la política agrària il·lustrada, vid. J. MILLÁN, *Renda, creixement agrari i reformisme. L'oposició valenciana al reformisme agrari borbònic*, «Estudios d'Història Contemporània del País Valencià», núm. 5 (Departament d'Història Contemporània, Universitat de València, 1985), ps. 207-230, i *Los rentistas valencianos entre el reformismo ilustrado y la revolución liberal*, ponència presentada al Simposi Internacional sobre la Il·lustració valenciana (Alacant 1985).

No hi ha dubte que la desamortització de Godoy va representar per al baró de Casanova una oportunitat d'acumular un patrimoni. Però també va ser una ocasió que ell va poder aprofitar i rendibilitzar més tard.

Evolució de la renda patrimonial

	<i>ingressos</i>	<i>despeses</i>	<i>beneficis</i>
1801-1804	4.085 ll. 2 s. 1 d.	370 ll. 11 s. 3 d.	3.714 ll. 10 s. 10 d.
1805-1808	4.375 ll. 4 s. 3 d.	1.109 ll. 15 s. 11 d.	3.265 ll. 8 s. 4 d.
1809-1812	8.490 ll. 17 s. 6 d.	1.798 ll. 6 s. 9 d.	6.692 ll. 10 s. 9 d.
1813-1816	10.266 ll. 19 s.	1.995 ll. 15 s. 2 d.	8.271 ll. 3 s. 10 d.
1817-1820	9.960 ll. 18 s. 1 d.	1.417 ll. 6 s.	8.543 ll. 12 s. 1 d.
1821-1822	2.786 ll. 5 s. 8 d.	607 ll. 4 s. 11 d.	2.179 ll. 9 d.
total	39.965 ll. 6 s. 7 d.	7.299 ll.	32.666 ll. 6 s. 7 d.

Els ingressos provenen exclusivament de la renda de la propietat pagada pels arrendataris, tot i que fins al 1813 Belda va gaudir d'un altre mitjà de guany com era la venda de la collita d'arròs de l'heretat dels trinitaris. La tendència a l'alça es manifesta entre 1809 i 1816 però cal tenir en compte que el 1813 s'arrendà la finca dels trinitaris per 452 lliures anuals, cosa que explicaria la pujada d'aquests anys juntament amb una revisió a l'alça de la renda durant la Guerra del Francès. La caiguda dels ingressos correspon cronològicament amb el Trienni Liberal. Desgraciadament, per a aquests anys el llibre de comptes només assenyala el total global obtingut dels colons sense desglossar-ne els abonaments de cadascun d'ells, com apareix durant el període anterior. De totes les maneres, sembla que el brusc descens es va produir com a conseqüència de la impossibilitat de fer efectiu el lloguer per part dels camperols i no per una rebaixa concertada entre aquests i el propietari. Encara més, alguns arrendataris es van veure obligats a pagar la renda en fruits —seda, blat, dacsa— i no en metàl·lic. Això vol dir que molts colons es trobaven en una situació de falta de liquidesa. La seua insolvència es veia agreujada ara amb la crisi de l'agricultura, amb la caiguda dels preus agrícoles i amb les exaccions tributàries en augment.⁵⁰ Les autoritats municipals eren conscients d'aquesta realitat. En un dels informes trimestrals que cada poble del partit de Xàtiva trametia al cap polític de la província s'hi feia esment reiteradament de la baixa dels arrendaments a causa tant del descens dels preus com de «*la poca extracció de frutos*».⁵¹

Que el Trienni no va ser una època daurada per al baró de Casanova és evident. Això no és obstacle, però, perquè el balanç general de la seua operació inversora facilitada per la desamortització de Godoy no siga relativament posi-

50. Sobre la crisi agrària, J. FONTANA, *La crisis agraria de comienzos del siglo XIX y sus repercusiones en España*, dins A. GARCÍA SANZ i R. GARRABOU (eds.), *Historia agraria de la España Contemporánea* (Barcelona, Crítica, 1985), vol. I, ps. 103-128; J. TORRAS, *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823* (Barcelona, Ariel, 1976), i *Aguardiente y crisis rural. Sobre la coyuntura vitícola, 1793-1832*, dins A. GARCÍA SANZ i R. GARRABOU (eds.), *op. cit.*, ps. 151-173.

51. ADPV, *Gobierno civil. Indeterminados* (k-4), lligall núm. 15 (any 1822).

tiu. Ja s'ha indicat que apropiat-se unes terres li va suposar un desembossament de 49.445 lliures, que amb la depreciació d'allò que havia abonat en vals reials li representava unes 37.397 lliures. Si els beneficis van ser de 32.666 lliures en escassament 20 anys, li quedava per amortitzar 4.371 lliures del capital inicial i havia aconseguit un important patrimoni. Només restava que la revolució s'encarregàs de concedir-li la propietat absoluta i plena d'algunes de les finques.